

6 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง กับกระบวนการภาคประชาชน

ผศ.ภก.พงศ์เทพ สุธีรัฐดิ

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

ความพอเพียงหมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน

และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการยอมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งทางด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ประมวลและกลั่นกรองจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ตามหนังสือที่ รล. 0003/1888 ลงวันที่ 29 พ.ย 2542 สำนักพระราชเลขานุการฯ พระบรมมหาราชวัง กทม.

กระบวนการคืนต่อปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

หลักคิดต่อความสุขบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง : นานาทัศนะ

ต้องพอดีกับตัวเอง ไม่เดือดร้อน นี่คือสิ่งที่น่าจะพอเพียง

ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน มีอย่างน้อย 7 ทุน

1) ทุนคน 2) ทุนภูมิปัญญาที่อยู่ในคน 3) ทุนศาสนาและวัฒนธรรม 4) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ 5) ทุนแรงงาน ทุกคนมีแรงงานอยู่ในตนเอง 6) ทุนเวลา ทุกคนมีเวลาเท่ากันหมด 7) ทุนเงินตรา ปัจจุบันนี้ทุนเงินตรามาแรง ทำให้คนมุ่งไปหาเงินจนลืมคุณธรรมจริยธรรม ขอให้ได้เงินอย่างเดียว คือ คนอยากรวย ทำให้ทุน 6 ทุนที่มีอยู่ล้น มีความอ่อนแอลงไปมาก เห็นได้จากพัฒนาการของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ที่ผ่านมา มีทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวในบางกลุ่ม ดังนั้นแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงคิดว่าแนวทางนี้เป็นแนวทางที่จะฟื้นฟู 6 ทุนที่ล้นในสังคมให้ฟื้นขึ้น มีความสมดุลในสังคม อันจะนำไปสู่ “สังคมดีคนมีความสุข”

ครูขบ ยอดแก้ว กลุ่มสัจจะวันละหนึ่งบาทเพื่อจัดสวัสดิการชุมชน

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นกระบวนการไม่ยึดติด เพราะฉะนั้นเศรษฐกิจพอเพียงจึงมีหลายระดับ หลายกลุ่มคน พอเพียงพอเหมาะพอสมตามอัตภาพ

ในอดีตเรายึดปัจจัยสี่ ปัจจุบันปัจจัยสี่ไม่เพียงพอ กระบวนการออมทรัพย์ จึงเป็นกระบวนการพัฒนาคนเพื่อให้คนหันมาพึ่งพิงกัน การส่งเสริมการออมเป็นหัวใจกองทุน แต่ยังคงมีความแตกต่างในหลายระดับจึงมีความพอเพียงต่างระดับไม่ว่าจะพอเพียงในระดับในสิ่งที่เราได้มาต้องไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อนไม่ควรมาจากสิ่งไม่ดี ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และท้ายที่สุดไม่ทำให้ประเทศชาติเสียหาย การนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ต้องสร้างสูตรคิด ให้กับคน ให้คนเข้าใจในความพอเพียง สอนคนให้รู้เท่าทัน ให้เกิดความรักสามัคคี ต้องสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนที่แตกต่างกัน ไม่ทำอะไรฝืนธรรมชาติ แต่ต้องไม่ปล่อยไปตามกระแส สุดท้ายคือ ต้องเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา

ลุงอัมพร ด้วงปาน อธิการบดี มหาวิทยาลัยชาวบ้าน กองทุนสัจจะออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะ

เศรษฐกิจพอเพียงคืออยู่ที่การกระทำของเราเอง ฉะนั้นทำอะไรให้คนเชื่อซึ่งตรงนี้ ต้องสร้างภาพจริงให้เกิดขึ้นกับชุมชน

การพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง และ ทำให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้นได้ต้อง พัฒนาวิธีคิดคน ตัวอย่างเช่น โครงการเลี้ยงวัว แล้วทำโรงงานปุ๋ยชีวภาพ แม้วัวตัวหนึ่งคือโรงงานหนึ่ง สามารถทำปุ๋ยได้ 5,000 กิโลต่อปี วัวตัวหนึ่งกินอาหาร 40 กิโลต่อวัน กินน้ำ 5 กิโล อาหารเสริม 5 กิโล หญ้าแห้ง 15 กิโล หญ้าสด 15 กิโล ถ้าเราคิดได้ตามนี้ปุ๋ยชีวภาพจะเกิด 5,000 กิโลต่อตัว ขี้วัวตัวนี้นำไปทำปุ๋ยปลูกผักปลูกอะไรที่ปลอดภัยดี นอกจากนั้นต้องมีหลักคิดเช่นว่าการออมประจำไม่มีการจน

ลุงเกล้า แก้วเพชร กองทุนสัจจะออมทรัพย์นาหว้า

ความพอเพียงนี้เราทำอะไรให้ทุกคนรู้ตัวเราว่าเราเป็นใคร ทำอะไร แล้วมีหน้าที่อย่างไร

การพอเพียงจะต้องเป็นของใครของมัน จะมาเหมือนกันไม่ได้ ตามหลักธรรมะ อุตสาหิ อุตโนนาถ และเพราะพอเพียงนั้น ไม่ใช่หลักสูตรของการศึกษาที่จะต้องทำเหมือนกันหมด หลักเศรษฐกิจพอเพียงถูกนำมาพูดคุยกันแบบฉาบฉวยว่าลักษณะการพอเพียง คือพออยู่พอกินตามทุนนิยม ในหลักสูตรการสอนของมหาวิทยาลัย ขององค์กรองค์กรอะไรต่าง ๆ ก็สอนให้เราซื้ออะมากกว่าสอนไม่ให้ซื้อ มันเป็นลักษณะอย่างนี้ และมีตัวที่ยั่วยุ เช่นโฆษณาต่างๆ ทำให้ไม่มีพอเพียงอยู่ในตัว ทำให้พวกเราลืมการพอเพียงไป

ลุงลักษ์ หนูประดิษฐ์ กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์

เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึงเศรษฐกิจที่เป็นไท ไทที่แปลว่าอิสระกับตัวเอง

เป็นเศรษฐกิจที่พึ่งตัวเองและพึ่งกันเองได้ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจใคร ความพอดีตรงนี้ท่านจึงใช้คำว่า ทางสายกลาง สำคัญที่สุดก็คือ ของในหลวง ท่านบอกว่า มันต้องมีคุณธรรม อันประกอบด้วย สมณะ สันโดษ มัตตัญญูตา อิทธิบาท 4 ประญาเชิงการบริหารจัดการเศรษฐกิจพอเพียงคือธรรมาภิบาล ความหมายบอกว่า ถ้าคุณจะใช้หลักปรัชญาเชิงการบริหารจัดการเศรษฐกิจพอเพียง สิ่งที่ต้องทำคือได้คุณภาพ และได้ทั้งประสิทธิภาพ

หลักเศรษฐกิจพอเพียง มีอยู่ สามประการ หนึ่งทำอะไรด้วยเหตุผล อย่าทำตามเขา-ตามเพื่อน สอง ทำอะไรด้วยความพอประมาณ ดูตัวเอง สามทำอะไรต้องมีภูมิคุ้มกัน เพื่อเหลือเผื่อขาดไว้ก่อน ป้องกันตัวเองได้ รอบคอบระมัดระวัง

ลุงอรัญ จิตตะเสโน นักธุรกิจ

เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงก็ดี เศรษฐกิจชุมชนก็ดี ฐานต้องไม่หลุดออกมาจากสามประเด็นนี้ คือ ประเด็นภูมิปัญญา การเรียนรู้ และการจัดการทรัพยากร

ถ้าเราไม่เข้าใจเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจชุมชนมันเป็นยังไง การส่งเสริมการพัฒนาตรงนี้จะผิดหมด แล้วเมื่อไปถึงทุนนิยมมาใช้กับเศรษฐกิจชุมชนซึ่งมันเป็นคนละเครื่องมือ คนละวิธีการ เอามาใช้ก็เป็นไปไม่ได้ ยกตัวอย่างนโยบายการสร้างนิคมเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อไปเทียบกับนิคมอุตสาหกรรมแล้วเห็นว่ามันมีโรงงานเต็มไปหมด แล้วถ้ามาตั้งนิคมเศรษฐกิจพอเพียงมันก็จะเต็มไปด้วยเศรษฐกิจพอเพียงใช่หรือไม่ วิธีคิดมันแบบเดียวกันแล้วสุดท้ายมันก็พังอีก เพราะเราไม่เข้าใจว่าเศรษฐกิจพอเพียงมันหน้าตาเป็นยังไง มันก็คงส่งเสริมไม่ถูก

อ.จ่านงค์ แรกพินิจ มหาวิทยาลัยทักษิณ

ชาวบ้านต้องรู้ เข้าใจแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ปัจจุบันชาวบ้านไม่รู้ ทำให้ไม่รู้สถานะของตนเอง

การทำให้ชาวบ้านรู้จริง ไม่จำเป็นต้องแบบเดียว ต้องหลายแบบ ให้มันมีทางเลือก ทั้งสหกรณ์ ออมทรัพย์ ผมว่าทำอะไรให้คนส่วนรวมมันอยู่ได้โดยไม่ต้องทำอะไรมาก อยู่ได้อย่างมีความสุข ความสุขที่ว่าคืออะไรซึ่งบางคนยังไม่รู้ ไม่พอก็ยังคิดว่ายังต้องกู้มาซื้อความสุขอีก แสดงว่ายังหวังกู้ยู่ยังไม่รู้ว่ากู้ไม่ดี ตรงนี้สำคัญที่สุด ถ้าให้ชาวบ้านรู้ ก็จะแก้ปัญหาได้

สมพร ใช้บางยาง ผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลา

เศรษฐกิจพอเพียงนี้ไม่ได้หมายถึงเศรษฐกิจเท่านั้น แต่หมายถึงชีวิต

โดยรวมแล้วคือ หลักพุทธธรรม เช่น หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นต้น สรุปว่าปรัชญาพอเพียงหรือเศรษฐกิจพอเพียง คือ พอเพียงสามประการ ได้แก่ รู้ ให้พอเพียง คิด ให้พอเพียง และทำให้พอเพียง และให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจพอเพียงที่การพัฒนาคน โดยคนต้องรู้จัก สามัคคี

อ.สุภาภย์ อินทองคง ศูนย์เรียนรู้ชุมชนภาคใต้ (ศรช.)

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นกิจกรรม กิจกรรมหนึ่ง ซึ่งจริงๆ มันเป็นเรื่องรวมของชีวิตไม่ได้ แยกส่วน

ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน ก็เป็นเรื่องของ ปัญญาเป็นสำคัญเนื่องจากมีส่วนสำคัญยิ่งในการกำกับทิศทางการสัมพันธ์ ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่เป็นสังคมและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในการดำรง ชีวิตอย่างมีความสุข

สุขภาพหรือสุขภาวะคือผลสุดท้ายของการพัฒนา การพัฒนาต้อง พัฒนาคคน ซึ่งเป็นองค์รวมของกายกับจิต

ผศ.สุกัญญา โลงนาภิวัฒน์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

เราต้องใช้เงินเป็นแค่เครื่องมือ

อย่างที่เรทำออมทรัพย์เราอย่าไปมองว่ามันต้องได้ปันผลขนาดไหน เพราะว่าสิ่งนั้นมันเป็นแค่เครื่องมือของการทำงานให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีจิตวิญญาณกันชุมชน

คิดว่าจะงานที่เราทำนี้แม้เราไม่อยู่ แต่มันเป็นการสร้างความชาวบ้านทำ และสิ่งที่เห็นจากนั้นคือ คนเรียนรู้ ซึ่งหลายคนก็ถามว่าเราทำอย่างนี้เพื่ออะไรนั้นก็คือเขาเกิดการอยากเรียนรู้แล้ว เราถ่ายทอดให้แก่กันและกัน ซึ่งอย่างน้อยที่สุดวันละบาทนี้ทำให้เขาได้รู้จักประมาณตัวเองและเคลื่อนไปไม่รู้จบ

สินธพ อินทร์ดี นายก อบต.ท่าข้าม สงขลา

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง บนความหลากหลายของสังคมและวัฒนธรรม

ไม่ใช่แค่แต่เรื่องการเมือง ควรแก้ด้วยการจัดความสัมพันธ์ระหว่าง ส่วนกลางส่วนท้องถิ่น

จังหวัดสงขลา มีทั้งชุดความคิด และ ปฏิบัติการที่สอดคล้องกับ เศรษฐกิจพอเพียง เรามีตัวคน กลุ่มคนหลากหลาย จึงควรพยายามทำงานเชิง ลึก พยายามหาความหมาย สร้างสูตรคิดจากชุดปฏิบัติการต่างๆ เอามาแลกเปลี่ยนกัน

พีระ ดันติเศรณี รองนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเรื่องของความพอดี พอเหมาะ พอประมาณกับตนเอง

ความพอเพียงจึงมีหลายระดับ ขึ้นกับแต่ละปัจเจกชนและต้องไม่สร้างความเดือดร้อนกับตนเองและผู้อื่น

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ต้องเข้าไปอยู่ในจิตใจเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ทำให้เรามีเหตุมีผล มีจิตสำนึกจากการใช้ปัญญาความรู้ ทำให้รู้เรื่อง เข้าใจ คิดได้ ทำเป็น สอนคนอื่นได้ด้วย

ส่งผลให้เรามีอิสรภาพ เป็นไท มีภูมิคุ้มกัน มีความระวัง ระวังตัว ระวังใจ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประยุกต์ใช้ได้ทั้งในระดับปัจเจก ในชุมชน และในสากล แต่สิ่งที่สำคัญอยู่ที่การกระทำและการสร้างรูปธรรมที่เป็นจริง เพื่อความเชื่อถือและเชื่อมั่น

ผศ.ภก.พงศ์เทพ สุธีรัฐผิ สถาบันวิจัยระบบสุขภาพ ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

กรณีศึกษา จังหวัดสงขลา

ทิศทาง ยุทธศาสตร์ การขับเคลื่อนกระบวนการนโยบายสาธารณะโดยใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนำทาง

หลักคิดและปรัชญา

เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา เศรษฐกิจพอเพียง

จุดหมาย

1. การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์คน ในการดำเนินชีวิตโดยใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนำทาง
2. การขับเคลื่อนเชิงนโยบายอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในระดับรัฐ ระดับชุมชน ระดับเอกชน

ยุทธศาสตร์

1. การสร้างปฏิบัติการชุมชนอย่างเชื่อมโยง แสดงให้เห็นถึงรูปธรรมการดำเนินชีวิตโดยใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่ เพื่อการพัฒนากระบวนการนโยบายสาธารณะ และเพื่อพิสูจน์ความเป็นไปได้ของนโยบายสาธารณะ

2. ใช้บริบทที่สอดคล้องกับธรรมชาติในพื้นที่ เชื่อมโยงความสัมพันธ์ทั้งพื้นที่ และประเด็น

- โดยต้องรู้ จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส อุปสรรค ในพื้นที่
- ต้องรู้ คน หน่วยงาน ภาคในพื้นที่ เช่น อบต ผู้นำทางศาสนา กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน
- ต้องเข้าใจความสัมพันธ์ ในชุมชน เช่น ความเข้มแข็ง ความขัดแย้งในชุมชน ความเข้าใจในหน่วยงานรัฐ
- ต้องเชื่อมโยงประเด็นในพื้นที่ เช่น ความยากจน หนี้ การออมทรัพย์ การจัดการทรัพยากรฐานอาชีพเกษตรวิถีธรรมชาติ วิถีไท

3. ใช้ทุนที่มีอยู่ในชุมชนเป็นตัวตั้งต้น ได้แก่ กองทุนสัจจะออมทรัพย์กองทุนสัจจะวันละบาท สหกรณ์ กองทุนชุมชน กองทุน SML การจัดสวัสดิการ

4. ต้องประกาศยุทธศาสตร์ชุมชนเรียนรู้เอง ฟังตนเอง ทำเอง ไม่คาดหวังว่าให้ผู้อื่นทำ เป็นกระบวนการนโยบายสาธารณะ และเป็นการเมืองภาคประชาชน เริ่มต้นจากปัจเจก พัฒนาเป็นกลุ่มคน พัฒนาเป็นเครือข่าย

5. เชื่อมกับนโยบาย และยุทธศาสตร์ ทั้งในระดับพื้นที่และส่วนกลาง เช่น ยุทธศาสตร์แก้ความยากจน ยุทธศาสตร์จังหวัด

แนวทางปฏิบัติการเพื่อการขับเคลื่อน

1. ทบทวน วิเคราะห์พื้นที่ สถานการณ์

ทำการศึกษาทบทวนสถานการณ์ รูปแบบตามพื้นที่ ตามวัฒนธรรม องค์การจัดการจัดการทุนชุมชนในจังหวัดสงขลา เช่น การรวบรวมองค์ความรู้ในเรื่องกองทุนชุมชน แล้วนำมาวิเคราะห์ทั้งผลดีและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการมีกองทุนชุมชน รวมทั้งศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลง เช่น แนวโน้มภาวะหนี้ของสมาชิกกองทุนสถานะของกองทุน และพฤติกรรมของสมาชิกกองทุนที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใด

2. สร้างความเข้าใจเรื่องแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

2.1 โดยการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการเรียนรู้ ในกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

- ผู้บริหาร อบต. หัวหน้าส่วนราชการ ที่มีส่วนสำคัญในการกำหนดนโยบายในพื้นที่
- ชุมชนที่มีปฏิบัติการอยู่แล้ว ซึ่งมีโอกาสที่จะพัฒนา ยกฐานะ เป็นผู้รู้ เป็นชุมชนต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้
- กลุ่มนักวิชาการ เพื่อให้เกิดการสร้างงานวิชาการที่จะหนุนเสริมการขับเคลื่อนเชิงนโยบาย

2.2 โดยการจัดเวทีนโยบายสาธารณะเพื่อการเคลื่อนเชิงนโยบาย โดยใช้นโยบายการจัดสวัสดิการชุมชนด้วยชุมชนภายใต้ฐานคิดแบบเศรษฐกิจพอเพียง เป็นตัวเดินเรื่อง เพื่อเป็นเวทีแห่งการเรียนรู้ การสร้างพันธสัญญาร่วมกันในกระบวนการนโยบายสาธารณะ

3. การสร้างปฏิบัติการในชุมชน

3.1 หนุนเสริมปฏิบัติการที่มีอยู่ในพื้นที่ เช่น ในกลุ่มสัจจะวันละบาทซึ่งมีแกนนำประมาณ 800 คน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์ เป็นต้น การหนุนเสริมเป็นไปเพื่อสร้างความเข้มแข็ง โดยการสร้างแกนนำ 50 ต่อ 1 จากการอบรม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ปฏิบัติการในพื้นที่ในแต่ละกลุ่ม

3.2 การสร้างชุมชนปฏิบัติการใหม่ เช่น ใช้นวัตกรรมสัจจะวันละบาท เป็นตัวขับเคลื่อน เพื่อให้เกิดพื้นที่ปฏิบัติการเต็มพื้นที่

4. การสร้างกลไกและศูนย์เรียนรู้

4.1 การสร้างชุมชนต้นแบบเพื่อการเรียนรู้ มี 2 แบบ คือ

- การมีชุดความรู้ในชุมชนให้คนภายนอกเข้ามาเรียนรู้
- การสร้างกลไก กระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน

4.2 การทำหลักสูตรการเรียนรู้ ในระดับต่างๆ เช่น หลักสูตรนักวิจัยชุมชน หลักสูตรการจัดการชุมชน

5. การสื่อสารสาธารณะ

- การสร้างพื้นที่สาธารณะ เพื่อการสื่อสาร เช่น เวทีชาวบ้าน ร้านน้ำชา วัด
- การใช้สื่อกระแสหลักเช่น โทรทัศน์ วิทยุชุมชน สิ่งพิมพ์
- การใช้เครื่องมือ ช่องทางเชิงวัฒนธรรม เป็นสื่อ เช่น หนังตลุง มโนราห์ พระ
- การใช้ช่องทางการศึกษาเพื่อการสื่อสาร เช่น การสร้างการออมในโรงเรียน
- การพัฒนาศักยภาพของสื่อเพื่อความเข้าใจ

6. การประเมินผล

โดยใช้กระบวนการเรียนรู้เพื่อประเมินการรู้จักตนเอง เพื่อให้รู้ความพอเพียง เพื่อการวางเป้าหมายในอนาคต

ตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น

- ความสามารถในการพึ่งตนเองกัน เนื่องจากยิ่งพัฒนามากขึ้นยิ่งสูญเสียการพึ่งตนเองมากขึ้น เช่น การลดหนี้สินของตนเอง ลดการจ้างงาน
- อำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน
- การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ เช่น แนวคิด กินทุกอย่างที่ปลูก ปลูกทุกอย่างที่กิน

